

"MUALLIM" INTELEKTUALNI VAKUF REISA ČAUŠEVIĆA

Dr. Sedad DIZDAREVIĆ

Sažetak

Autor historijskom metodom i metodom analize teksta propituje društveno-povijesni i kulturno-ideološki kontekst kao i reformistička strujanja unutar islamskog mišljenja u BiH u vrijeme pokretanja časopisa "Muallim". Upoznaje nas sa zakašnjelim vjerskim modernizmom na čijem čelu se našao reisu-l-ulema Mehmed Džemaludin Čaušević, a čije je glasilo u različitim vremenima i pod različitim nazivima bio sam časopis "Muallim".

Autor pokazuje da je upravo pokretanje ovog časopisa predstavljalo prekretnicu unutar islamskog diskursa tokom XX stoljeća te da je time za sva vremena pobodena zastava suvremenih i modernih intelektualnih strujanja u BiH. Reis Čaušević je vizionarski pokrenuo ovaj časopis i ustanovio *Muslimansko muallimsko i imamsko društvo BiH*, a koje je kasnije transformirano u *Bosansko-hercegovačko udruženje Ilmije*, čime je zasadio sjeme iz kojeg su nicala generacije mladih i učenih islamskih intelektualaca spremnih da odgovore na zahtjeve svih društveno-političkih i ideoloških okolnosti. Današnji časopis "Muallim" na najbolji način prezentira ciljeve i zamisli kojima je rahmetli Čaušević stremio i o kojima je snovio onog trenutka kada je pokretao ovaj časopis i spomenuto *Udruženje*.

Kad je prije stotinu i tri godine (u septembru 1909.) Mehmed Džemaludin Čaušević osnovao *Muslimansko muallimsko i imamsko društvo za Bosnu i Hercegovinu* to je bio nagovještaj budućnja islamske vjerske uleme i konačnog izlaska iz "gluhog doba" iz kojeg se ulema izvlačila veoma sporo i mučno. Mada je svjetovna ulema na čelu sa Bašagićem, Hadžićem i Mulabdićem, hodeći stazama koje im je Mehmed Kapetan Ljubušak otvorio svojim zlata vrijednim časopisom "Bošnjak", već gotovo dvije decenije uspješno djelovala na planu opismenjavanja, prosvjeđivanja i buđenja usnulog i zaostalog muslimanskog stanovništva, vjerska ulema je još uvijek sanjala o zlatnom dobu osmanske uprave i znatan dio njenih predstavnika je vjerovao da će se sultan ponovo vratiti i da će sve biti kao prije.

Iz višedecenijskog sna nije ih moglo probuditi ni sve veće iseljavanje muslimanskog stanovništva (uglavnom imućnijih i bogatih slojeva društva)¹ a ni sve veća zaostalost i osiromašenje bošnjačkog nacionalnog korpusa. Nesvjesni situacije u kojoj su se našli i vremena u kojem žive protivili su se svim novinama, reformama i promjenama. Odupirali su se pokušajima reformiranja tradicionalnog obrazovnog sistema, koji je počivao na mektebima i medresama. Opirali su se uvođenju latiničnog ili ćirilicnog pisma u škole što je značajno usporilo proces opismenjavanja muslimanske djece i integraciju u suvremene tokove života². Bili su u značajnom broju protiv svih vidova emancipacije žena, pohađanja svjetovnih škola, zapošljavanja u fabrikama i tome slično. Pokretanjem listova kao što su "Salnama",

1 Naravno, bilo je i onih koji su bili svjesni opasnosti od iseljavanja muslimanskog stanovništva iz BiH te su konstantno upozoravali na istu te pozivali narod da ostane u BiH; takav je bio reisu-l-ulema Mehmed Tevfik ef. Azapagić i Muhamed Emin Hadžijahić (Vidi: Esad Zgodić, "Bosanska politička misao – austrougarsko doba", DES, Sarajevo, 2003 i Muhsin Rizvić, "Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1878-1918", Mešihat islamske zajednice BiH, Sarajevo, 1990)

2 Pogledaj: Bilal Hasanović, "Islamske obrazovne ustanove u BiH od 1850. do 1941. godine", Islamski pedagoški fakultet u Zenici, Sarajevo, 2008.

"Vatan", "Rehber" i drugi, koji su štampani na turskom jeziku i koje je mogao čitati veoma mali broj ljudi, podgrijavali su nade u skorašnji povratak Osmanlija i uspostavljanje hilafeta.

Međutim, dolaskom Džemaludina Čauševića na poziciju referenta za pitanje prosvjete u *Ulema-Medžlisu*, najvišem vjerskom tijelu Islamske zajednice u BiH za vrijeme Austro-Ugarske, tokom 1905. godine a posebno nakon što je izabran za reisu-l-ulemu, situacija se mijenja iz korijena. Od tog trenutka on poduzima niz reformskih koraka koji su imali dalekosežne posljedice. Čaušević pokreće inertnu i uspavanu vjersku ulemu pokretanjem ili iniciranjem pokretanja niza časopisa, udruženja i aktivnosti.³ Međutim, najznačajnije što je Čaušević učinio jeste formiranje *Muslimanskog muallimskog i imamskog udruženja* (1909), koje je preraslo u *Udruženje bosansko-hercegovačke ilmije* (1913-1918) i pokretanje lista "Tarik",

te iniciranje pokretanja časopisa "Muallim", koji se kasnije zove "Misbah" te potom "Jeni Misbah". Ono što je zajedničko za sve spomenute časopise jeste da su štampani arebicom na bosanskom jeziku i da su tretirali pitanja obrazovanja, emancipacije muslimana, reformiranja

vjerskih i obrazovnih institucija i tome slično. Treba napomenuti da Čaušević pokreće novi tok reformističkog pokreta u BiH koji profesor Karčić naziva vjerski modernizam⁴. Do ovog perioda u bosansko-hercegovačkom muslimanskom javnom diskursu mogli su se samo čuti predstavnici svjetovnih modernista⁵ i tradicionalista (revivalista)⁶. Reis Čaušević je jasno znao

3 Opširnije pogledati: Mahmud Traljić, "Istaknuti Bošnjaci", Rijaset islamske zajednice u BiH, Sarajevo 1988. i Enes Karić, "Prilozi za povijest islamskog mišljenja u BiH XX stoljeća", *El-kalem*, Sarajevo, 2004.

4 Karčić, Fikret, "Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma", Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1990, str. 215-220.

5 U ovu skupinu spadaju reformatori i društveni aktivisti poput Mehmeda Kapetana Ljubušaka, Safvet-bega Bašagića, Osmana Nurija Hadžića, Osmana Đikića i drugih koji su uglavnom završavali ruždije i nisu pripadali nominalnoj vjerskoj ulemi.

6 U ovu skupinu spadaju svi vjerski učenjaci prije reisa

Učenjaci koji su bili okupljeni oko reisa Čauševića i koji su pisali za "Muallim" uglavnom su završavali *Darul muallimin* odnosno tadašnju Islamsku pedagošku akademiju i mnogi od njih su kasnije nastavili školovanje i postali veoma odgovorni društveni akteri. "Muallim" je bio sjemenka koju je reis Čaušević posijao s nadom da će svoje najslađe plodove davati tek kasnije

šta želi i kako to može postići. Glavni ciljevi njegovog projekta bili su "širenje pismenosti na bosanskom jeziku, reforma obrazovanja u tradicionalnim školama (*mektebi* i *medrese*) i reforma vjerskih institucija i *vakufa*"⁷. Ukoliko analiziramo njegove aktivnosti i bibliografiju časopisa koje je sam uređivao ili su uređivali njegovi bliski saradnici, poput Muhameda Seida Serdarevića, vidjet ćemo da se svi gore spomenuti ciljevi postupno i istovremeno realiziraju.

Izborom arebice kao pisma i bosanskog jezika za štampanje časopisa "Tarik", "Muallim", "Misbah" i "Jeni Misbah" reis Čaušević je pokušao ubrzati i olakšati proces opismenjavanja muslimanskog stanovništva, koje je u mnogo većoj mjeri poznavalo arapsko pismo nego što je to bio slučaj sa latinicom i ćirilicom. Također, izbor ovog pisma govori da pokretanje ovog časopisa nije imalo za cilj pridobijanje uskog kruga vjerskih stručnjaka, koji su se školovali u Istanbulu ili Kairu ili pak malo šireg kruga onih koji su se školovali u svjetovnim školama ili zapadno-evropskim univerzitetima. Reformiranje tradicionalnih škola odnosno tradicionalnog obrazovnog sistema usmjeravao je formiranjem *Muslimanskog muallimskog i imamskog udruženja*, pokretanjem islamskih prosvjetnih anketa i štampanjem udžbenika kao što su *Ilmihal*, *Sufara*, *Fikhu-l-ibadat*, *Usuli dinije* itd⁸. On se, također, zalagao za reformiranje *mektebi ibtida-*

Džemaludina Čauševića od kojih su neki bili lojalni Austro-Ugarskoj vlasti, a drugi su nastojali hermetizirati društvenu realnost i spriječiti promjene koje su bile neminovnost. Ova vjerska ulema je bila okupljena oko časopisa kao što su "Salnama", "Vatan", "Rehber" i drugi koji su štampani na turskom jeziku.

⁷ Karčić, Fikret, "Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma", *ibid*, str. 204-210.

⁸ Traljić, Mahmud, "Istaknuti Bošnjaci", *Rijaset islamske zajednice BiH*, Sarajevo 1998, str. 53-54.

ije, daru-l-muallimina i medresa te formiranje novih škola kao što su Šerijatska gimnazija.

Međutim, časopis "Muallim"⁹ predstavlja njegovo najvizionarskije i najmonumentalnije djelo, koje se samo može porediti sa Abduhuovim "Al Manarom" i Sejjid Ahmed Hanovim "Tehzibul Ahlakom"¹⁰. Mehmed Čaušević, slično Abduhuu, nije puno vjerovao u političko djelovanje već je protežirao "reformu vjerskog učenja i reformu obrazovnog i pravnog sistema u postojećim političkim okvirima"¹¹, zbog čega mu neki prigovaraju i žestoko se na njega obrušavaju. Optužuju ga za razne stvari pa i za kufr i izvođenje iz vjere¹². Vodio je žustre polemike o različitim pitanjima počev od pokrivanja žene, oblačenja muškaraca, rada u fabrikama, školovanja žena i sl. Bez obzira na teškoće na koje je nailazio i osude od strane čak i bliskih prijatelja nikada nije odustajao od svojih stavova i ciljeva. Reis Čaušević je vjerovao da se samo obrazovanjem, prosvjećivanjem i podizanjem nivoa svijesti može reformirati društvo te je stoga konstantno podsticao i pozivao na čitanje, izučavanje i školovanje kao strogu obavezu svih muslimana.

Kao što smo napomenuli, njegov najznačajniji doprinos jeste formiranje časopisa "Muallim" i *Muslimanskog muallimskog i imamskog društva BiH*, što je kasnije predstavljalo rasadište suvremene i prosvijećene vjerske uleme. Učenjaci koji su bili okupljeni oko reisa Čauševića i koji su pisali za "Muallim" uglavnom su završavali *Darul muallimin* odnosno tadašnju Islamsku pedagošku akademiju i mnogi od njih su kasnije nastavili školovanje i postali veoma

⁹ Može se reći da list "Muallim" te listovi listovi "Tarik", "Misbah" i "Jeni Misbah" predstavljaju isti idejni koncept sa različitim imenima. Ovi listovi su svaki u svoje vrijeme promovirali Čauševićeve ideale, ciljeve i želje. Tako primjećuje se da je uređivačka politika i tematski šablon gotovo potpuno identičan a da su saradnici, također, u velikom broju identični. Isto primjećujemo i kod svjetovnih modernista u njihovim glasilima "Behar", "Gajret", "Biser", "Novi Behar".. i kod tradicionalista u listovima "Vatan", "Rehber" i drugim.

¹⁰ Profesor Karić ukazuje na susret između mladog Čauševića i Muhammeda Abduhua, koji se desio 1900. godine nakon čega je Čaušević bio fasciniran Abduhuovim idejama i ostao im vjeran do kraja života. Profesor Karić, također, ukazuje na Sejjid Ahmed Hanov uticaj na reisa Čauševića.

¹¹ Karčić, Fikret, "Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma", *Ibid*, str. 79.

¹² Karić, Enes, "Prilozi za povijest islamskog mišljenja u BiH XX stoljeća", *Kalem*, 2004, str. 257.

Vrijednost ovog časopisa i njegova jubileja utoliko veća i značajnija što je on kao rijetko koji bošnjački i muslimanski časopis na ovim prostorima ostao odan svojim izvorima, ciljevima i misiji i što je uspio sačuvati pozitivan, progresivan i suvremen kurs. Srećom, nije zbog raznoraznih političkih iliti kvaziznanstvenih avantura izgubio smisao i kormilo i nije izgubio kredibilitet kako kod intelektualaca tako i kod običnih čitalaca

odgovorni društveni akteri. "Muallim" je bio sjemenka koju je reis Čaušević posijao s nadom da će svoje najslađe plodove davati tek kasnije. Njegov list "Tarik" (Put ili zvijezda Danica) korespondira sa Abduhuovim "Manarom" (svjetionik). Samim svojim imenom govori da ima za cilj ukazivati i pokazivati odnosno osvjetljavati nekome put, a "Muallim" aludira na činjenicu da će upravo muallimi odnosno učitelji biti ti koji će ukazivati, pokazivati i osvjetljavati Put kojim trebaju hoditi Bošnjaci.

Sam reis Čaušević je bio veliki muallim (učitelj) o čemu hafiz Traljić¹³ govori veoma nadahnuo, a svog uvaženog učitelja i duhovnog oca Muhammeda Abduhua je iz poštovanja nazivao *Ustazi muhterem* (poštovani profesor) ili samo *ustaz* (profesor). To govori da se smatrao učiteljem i da je taj poziv uzdizao na najviše stepene vrijednosti. To je bio razlog zbog kojeg je najviše vremena provodio sa učiteljima i zbog kojeg je glavninu svojih reformskih aktivnosti fokusirao upravo na škole, udžbenike i položaj učitelja.

Ne znam da li su oni koji su devedestih godina dvadesetog stoljeća ponovo pokretali "Muallim" i oni koji su ga po treći put pokrenuli na razmeđu dvadesetog i dvadeset i prvog stoljeća bili svjesnih vizija reisa Džemaludina Čauševića i da li smo mi danas svjesni misije koju je ovaj časopis započeo s početka dvadesetog stoljeća, međutim, trajnost njegovog imena i kontinuitet ideja koje je rahmetli Čaušević posijao putem ovog i drugih časopisa još uvijek imaju odjeka i još uvijek polučuju dobre rezultate. Danas, kada ovaj časopis okuplja kako

vjersku tako i svjetovnu ulemu i kada se u njemu susreću oni koji završavaju klasične *rušdije* (Pedagoški i drugi fakulteti), suvremene *medrese* (Fakultet islamskih nauka) i moderne *darul muallimine* (Islamski pedagoški fakulteti), on na najbolji način realizira ono o čemu je rahmetli reis Čaušević sanjao a to je moderno obrazovan, racionalno usmjeren, tradicionalno nadahnut i svestrano upućen Bošnjak musliman.

Stoga je vrijednost ovog časopisa i njegova jubileja utoliko veća i značajnija što je on kao rijetko koji bošnjački i muslimanski časopis na ovim prostorima ostao odan svojim izvorima, ciljevima i misiji i što je uspio sačuvati pozitivan, progresivan i suvremen kurs. Srećom, nije zbog raznoraznih političkih iliti kvaziznanstvenih avantura izgubio smisao i kormilo, i nije izgubio kredibilitet kako kod intelektualaca, tako i kod običnih čitalaca.

Ovo je vrijeme kada trebamo sumirati plodove i učinke djelovanja ovog časopisa odnosno plodove vizija i djelovanja jednog od najvećih ikada živućih muslimanskih mislilaca i djelatnika u BiH. Ovo vrijeme iziskuje ljude poput reisa Čauševića i suradnika koji su njega slijedili. Časopis "Muallim" predstavlja njegov intelektualni vakuf koji nam je ostavio u naslijeđe i prema kome se trebamo odnositi sa puno pažnje i uvažavanja.

Izvori

1. Hasanović, Bilal, "Islamske obrazovne ustanove u BiH od 1850-1941.godine", Islamski pedagoški fakultet, Sarajevo, 2008.
2. Karčić, Fikret, "Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma", Islamski teološki fakultet, Sarajevo 1990.
3. Karić, Enes, "Prilozi za povijest islamskog mišljenja u BiH XX stoljeća", *El-kalem*, Sarajevo 2004.
4. Osman, Lavić, "Bibliografija Muallima", *Novi Muallim*, br. 44. str.73-82; 95-143 i 165-175
5. Rizvić, Muhsin, "Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887-1918", Mešihat islamske zajednice BiH, Sarajevo 1990.
6. Traljić, Mahmud, "Istaknuti Bošnjaci", Rijaset islamske zajednice BiH, Sarajevo, 1998.

¹³ Traljić, Mahmud, "Istaknuti Bošnjaci", Rijaset islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 1998.

Summary

"MUALLIM", INTELLECTUAL WAQF OF REIS ČAUŠEVIĆ

Sedad Dizdarevic, PhD

The author here, using method of text analysis and historical method, analyses social, historical, cultural and ideological context as well as the reforming ideas within Islamic thought of Bosnia and Herzegovina at the time of initiation the magazine "Muallim". He introduces us to the belated religious modernism of reisu-l-ulema Mehmed Džemaludin Čaušević, published in different times and with different titles in the magazine "Muallim".

The author points out that it was the launching of this magazine itself represents a turning point within the Islamic discourse of the twentieth century, thus marking and initiating contemporary and modern intellectual discourse in BiH. Reis Čaušević was a visionary behind this magazine as well as the initiator of *The Muslim mu'alim and imam society of BiH*, that would later become *l'Imiyya society of Bosnia and Herzegovina*, thus planting the seed of the future generations of young and learned Islamic intellectuals ready to face the challenges of all socio-political and ideological circumstances. Today magazine "Muallim" is the best representative of the ideas and goals that reis Čaušević dreamed of at the time when he was initiating this magazine and the society mentioned earlier.

الموجز

"المعلم"، وقف الرئيس تشاوشيفيتش الفكري

سداد ديزداريفيتش

يبحث الكاتب بالطريقة التاريخية وتحليل النص، السياق الاجتماعي التاريخي والثقافي الأيديولوجي، وكذلك التيارات الإصلاحية داخل الفكر الإسلامي في البوسنة والهرسك في زمن بداية صدور مجلة "المعلم". ويطلعنا الكاتب على الحداثة الدينية المتأخرة التي برز على رأسها رئيس العلماء محمد جمال الدين تشاوشيفيتش، والتي كانت مجلة "المعلم" الصوت المعبر عنها، في أزمته شتى وحتت تسميات مختلفة.

وينوه الكاتب بأن إطلاق هذه المجلة كان في الحقيقة المنعطف داخل الخطاب الإسلامي في القرن العشرين، وتم بصورها غرس راية التيارات الفكرية الحديثة والمعاصرة لترتفع في البوسنة والهرسك على مر العصور. لقد كان الرئيس تشاوشيفيتش ملهماً وبعيد النظر عندما أطلق هذه المجلة وأسس "الجمعية الإسلامية للمعلمين والأئمة في البوسنة والهرسك" والتي تحولت فيما بعد إلى "جمعية العلماء" في البوسنة والهرسك، فكان أول من زرع بذرتها، فأثبتت أجيالاً من المفكرين والمتقنين المسلمين الشباب، المؤهلين للتجاوب مع كافة الظروف الاجتماعية والسياسية والفكرية، وتقدم مجلة "المعلم" اليوم العرض الأمثل للأهداف والأفكار التي كان المرحوم تشاوشيفيتش يصبو إليها ويحلم بها، لحظة إطلاقه لهذه المجلة وتأسيسه للجمعية المذكورة.